

держава со стороны правительств и международных правительственных организаций. Определено, что глобализация из-за наличия устойчивых межгосударственных связей дает возможность быстро заимствовать результативные практики ненасильственной борьбы.

It is defined that nonviolent actions are more often admitted as the most acceptable and effective tool of political transformations. It is noted that with continuation of globalization the quantity of intervention of international political and public forces into internal conflicts considerably increased. This intervention takes various forms, mainly ideological and organizational support from foreign and international nongovernmental organizations and financial support from governments and international governmental organizations. It is defined that globalization, due to existence of stable interstate relations, gives the chance to quickly borrow productive experience of nonviolent struggle.

Стаття надійшла до редколегії 07.02.2017

УДК 329.051

Краснова М.Г., ХНУ імені В.Н. Каразіна

ФЕНОМЕН ПАРТІЇ ВЛАДИ У СУЧАСНОМУ СВІТІ: ТОТАЛІТАРНА МОДЕЛЬ

Розвиток політичних партій є однією з найважливіших передумов демократичної трансформації режиму в пострадянських країнах. Однією з особливостей перехідних партійних систем в пострадянських державах став феномен «партії влади». Під партією влади зазвичай мають на увазі об'єднання партійного типу, безпосередньо створювані політичною елітою і які відіграють роль головного представника її інтересів у сфері публічної політики. У статті розглядаються причини формування тоталітарної моделі партії влади. Розкриваються особливості будування партійної системи та спроби створення ефективної «партії влади», як самостійної політичної сили здатної чинити ефективний вплив на державну політику

Задовго до виникнення виборчої демократії, держава мала різноманітну структуру публічних посад – мери, члени парламенту, міністри і т.д. Люди отримували їх різними шляхами – по спадковості, купували, за винагороду, призначались. З появою демократії

більшість цих посад починають заповнюватися шляхом виборів. Ця різниця відрізняла недемократичну політичну систему від демократичної. Система складається таким чином, що люди, які претендують на певні посади повинні заручитися підтримкою інших людей – виборців.

На перший погляд поняття політичної партії є надзвичайно простим. Коли ми говоримо «політична партія» – то загалом всі добре розуміють, про яке суспільне явище йдеться. Але ж не у всіх власних назвах партій ми можемо знайти саме слово «партія» (як, наприклад, Французька комуністична партія чи Консервативна партія Великобританії). Часто тут застосовуються дещо інші терміни, такі як «союз» (Союз демократичних сил), «рух» (Народний Рух України), «об'єднання» (Об'єднання в підтримку Республіки), «конгрес» (Індійський Національний Конгрес) і інші. Зустрічаються також партії, які у своїх назвах не мають жодних цих термінів, наприклад такі як «Великий Ізраїль», «Вперед Італія!». Ці назви часто повинні слугувати визначенням політичним та програмним цілям, а часами мають на меті скритий партійний характер даної організації. Такі поняття як «об'єднання», «рух», «конгрес» претендують на загальнонародний, надпартійний характер даного угруповання. Зараховуючи те чи інше конкретне угруповання до політичних партій, слід виходити з певних об'єктивних рис даної організації, які слугують нам базовими критеріями визначення поняття партії [1, с. 231].

Порівняно із поняттям «партія» поняття «політична партія» містить вже нову якість, яка полягає в тому, що мова йде про об'єднання людей на певній ідейній основі на відповідних політичних принципах. Політична партія переслідує політичні цілі і використовує для цього політичні засоби. Основним завданням політичної партії, яка об'єднує людей навколо спільних ідейно-політичних принципів, є завоювання та використання політичної влади.

Н. Макіавеллі, Г. Моска, В. Парето, М. Вебер, А.Шумпетер, Дж. Бернхам виводять походження партії із поняття «політика», «політична». Інші ж автори – Д.Юм, І-К. Блунчлі, А. Зігфрід, Р. Міхельс, М. Дюверже вважають, що пояснення терміну слід шукати в загальному принципі «партійності», «партійне об'єднання». Таким чином, політична партія – це організована група громадян, що виражає інтереси тих чи інших соціальних

верств і прагне до реалізації своєї мети шляхом боротьби за державну владу і її використання [2, с. 234].

Політикам в нових умовах не важко було помітити, що певний вид об'єднань, які поєднують разом велику кількість голосів допоможуть їм досягнути та втримати посади. А відтак, великі національні організації, які об'єднують всіх політиків і які контролюють голоси по всій території країни зможуть функціонувати ефективніше ніж місцеві клуби, які об'єднані лише навколо місцевих політиків. Із створенням організації загальнонаціонального масштабу популярним політикам стало простіше пересуватися країною з одного місця на інше з метою підтримки партійних кандидатів, а також з'явилися кошти, необхідні для роботи професійного штабу, який допомагав би в організації тисяч виборців. Так утворилися політичні партії. Отже, із формуванням електорату, із рухом до виборчої демократії – як невід'ємного елементу з'являються політичні партії [3, с.57-59]. Слід, однак визнати, що така форма організації політичних однодумців є досить новим утворенням, яке з'являється лише в ХІХ ст. і в основному пов'язане з поступовим запровадженням демократичних принципів і практики.

Пошук критеріїв, які визначають суть поняття політична партія слід розпочати з семантичного розуміння слова «партія». Етимологічно слово «партія» походить від латинського іменника *-pars-* що означає частину дієслова *-partire-* що означає ділити. Вже в давнину вживалося воно для визначення певного політичного угруповання. В такому значенні зустрічаємо його в працях Ціцерона, Платона чи Сократа, де говорилося про «*faksji*» чи «*partii*» на противагу терміну «*amicitia*». Під останньою розумілась спілка приятелів, шляхетне об'єднання, «*faksia*» чи «*partia*» була ж нешляхетним об'єднанням або об'єднанням навколо якогось роду [4].

В римських джерелах знаходимо і розуміння поняття «партія», як об'єднання політиків навколо певного лідера (партія Цезаря, Марія, Сулли), або об'єднання людей, що управляють державою (скажімо сенат) на відміну від решти людей. В Новий час даний термін приходить до європейського вжитку і спочатку означав окремий військовий підрозділ, групу військових.

Використання терміну «партія» має означати, що в даній групі представлена лише частина соціальної спільноти, яка бореться

за владу. Є це спробою виділення даної групи людей від монолітної єдності – без огляду на те, що собою представляє ця цілість (парламент, правлячий клас чи цілий народ). Тому для партії в загальному вигляді характерна наявність двох наступних критеріїв 1) якісно відокремленої групи людей по відношенню до інших членів суспільства чи суспільства в цілому, 2) внутрішній взаємозв'язок, партнерство, наявність об'єднуючого начала [6, с. 32-36].

Розвиток політичних партій є однією з найважливіших передумов демократичної трансформації режиму в пострадянських країнах. Однією з особливостей перехідних партійних систем в пострадянських державах став феномен «партії влади». Під партією влади зазвичай мають на увазі об'єднання партійного типу, безпосередньо створювані політичною елітою і які відіграють роль головного представника її інтересів у сфері публічної політики. Більшого значення набувають такі фактори, як контроль за засобами масової інформації, наявність власних фінансових ресурсів і внеінституціональних комунікацій між різними сегментами істеблішменту, що входять в дану групу, опора на конкретну владну структуру, що є центром консолідації сил. Загальноприйняте у світовій практиці поняття партії влади в демократичній державі – це синонім правлячої партії, тобто тієї партії чи коаліції, яка перемогла на виборах до парламенту або на президентських виборах і сформувала уряд. Такий механізм реалізується в умовах багатопартійної системи, що грає домінуючу роль в державному управлінні. Тобто партія влади – це самостійна політична сила здатна чинити ефективний вплив на державну політику і прийшла до влади для реалізації своєї програми. Подібні утворення характерні не тільки для класичних пострадянських країн. Прояви партій влади можна розглядати в різних політичних режимах: тоталітарних, неоліберальних та ліберальних. Докладніше про тоталітарну модель партії влади в сучасному світі аналізується в статті. Отже, тоталітаризмом вважається політичне панування, яке вимагає необмеженого керування підлеглими і їхнє повне підкорення поставленим згори політичним цілям. Примусова уніфікація і невпинна жорстокість тоталітарної влади зазвичай обґрунтовується внутрішніми або зовнішніми загрозами існуванню держави. Тоталітаризм зазвичай передбачає наявність фігури вождя (фюрера), диктатуру і терор, регулярну мобілізацію населення в масові організації, ізоляцію або вбивство фактично

або потенційно незгодних. Тоталітарний політичний режим є протилежністю демократичної правової держави. В політології поняття «тоталітаризму» найперше було використано для характеристики фашистського режиму Муссоліні в Італії, але згодом воно поширилось на позначення нацистського режиму Третього Рейху та радянського сталінізму [7, с. 237]. У подібному суспільстві є щонайменше два прошарки: еліта цього суспільства, керуюча ним, і все інше населення, що підкоряється еліті добровільно або під примусом. А. Тойнбі називав еліту «творчою меншістю» і пов'язував з його активністю долі цивілізацій. Навряд чи епітет «творча» є умисним до еліти будь-якого суспільства. У тоталітарному суспільстві еліта «набирає» притягує до себе головним чином посередніх, позбавлених таланту і творчого початку людей. Проте еліта грає центральну роль в житті суспільства, і від того, яка еліта, багато в чому залежить те, яким є суспільство в цілому.

Революційні «партії нового типу», або тоталітарні партії, – феномен постіндустріального суспільства. У сучасних колективістських, тоталітарних суспільствах еліта консолідується в особливу, єдину в даному суспільстві правлячу партію. Ця партія визначає шляхи розвитку суспільства, задає єдину для всього суспільства шкалу цінностей, за якою членство в партії – висока честь, визначає моральні стандарти суспільства. Партію, повновладно контролюючу всі сторони життя тоталітарного суспільства, починаючи з політики та економіки і закінчуючи приватним життям членів суспільства, можна назвати тоталітарною. Про неї з повним правом можна сказати, що вона – «розум, честь і совість своєї епохи».

Тоталітарна партія – найбільш характерний і гострий приклад як колективістських спільнот, так і колективізму взагалі. Два різних варіанти реалізації ідеї тоталітарної партії представляють собою комуністична партія Радянського Союзу і націонал – соціалістична партія Німеччини. Обидві вони вже відійшли в минуле. [8, с. 245]

Теоретичні засади тоталітарної партії (влади) розробив Ленін. Її головні ідеї полягали у тому, що робочим призначено зробити пролетарську революцію і встановити свою диктатуру на період створення нового, безкласового суспільства. Але робітники самі по собі не здатні стати революціонерами, вони пристосовуються до капіталістичного суспільства, обмежуються профспілкової

боротьбою за задоволення своїх вимог. Для виконання історичного завдання пролетаріату необхідна партія абсолютно нового типу. Вона повинна бути нечисленною партією професійних революціонерів, підпорядкованої владі свого штабу, що формується відповідно до принципу демократичного централізму. У партії повинна бути найсуворіша дисципліна; вільне обговорення дозволяється до прийняття рішень, але прийнятим рішенням повинні підкорятися всі. Можна відзначити, що ідеї «партії нового типу» не було в марксизмі. Подібну концепцію націонал – соціалістичної партії, покликаної побудувати нове, тільки арійське суспільство і забезпечити йому необхідний життєвий простір, сформулював в 1924 р. Гітлер у першому томі «Mein Kampf». Гітлер говорив, однак, не про демократичний централізм як засіб встановлення жорсткої партійної ієрархії, а про безумовне право вождя призначати наступний за ним в ієрархії шар партійних лідерів. Для тоталітарної партії характерно, що вона має просту і чітку програму радикального перебудови суспільства, заміни існуючого соціального устрою зовсім новим. Оскільки поставлена мета є неприйнятною для існуючого суспільства і його конституції, партія називається і Леніним, і Гітлером «революційною». І вона дійсно є революційною, оскільки мета її – насильницька зміна існуючого конституційного ладу і встановлення своєї диктатури. Програма революційного перетворення суспільства включає не тільки створення принципово нового суспільства, а й обов'язкове формування «нової людини», без якого це суспільство неможливо реалізувати повною мірою. Програма тяжіє також до висунення завдання створення «нового середовища» або «нової природи», гідного нового суспільства і його людини. Комуністична програма говорить про затвердження комунізму в усьому світі і про ті матеріальні багатства, які поллються повним потоком завдяки виключно високій продуктивності комуністичної праці. Націонал-соціалістична програма говорить про затвердження обраної нації на відповідальному їй потребам життєвому просторі і знову-таки про матеріальний достаток.

Тоталітарна партія має власну оригінальну ідеологію, по – новому пояснює хід історичного розвитку і представляє цілі, окреслені в програмі, як закономірний або природний результат всього попереднього розвитку і навіть, більше того, як вищу точку такого розвитку, після якої історія як така завершується. В ідеологічному

арсеналі є, як правило, «основна книга», що має для даної партії те ж значення, що Біблія для християн. Ідеологія вимагає, щоб основні положення програми партії визнавалися непорушною догмою, яка не підлягає обговоренню. Ідеологія пропонує нове рішення всіх екзистенційних проблем, що стосуються сенсу історії та людського життя та щастя, справедливості і т.п. Вона обґрунтовує також новий кодекс моральних приписів, в якому вищим боргом оголошується служіння не суспільству в цілому, а якоїсь вузької її частини, а також самої партії. Тоталітарна партія оголошує себе авангардом певного радикального соціального руху і єдиним інструментом, який здатний реалізувати диктатуру цього руху в період переходу до нового суспільства. Оскільки партія прагне повести за собою маси, вона, готуючи їх до свого керівництва, не залишає без уваги будь-які масові об'єднання, починаючи з профспілок і кінчаючи спортивними секціями.

Ворогами тоталітарної партії є як старе суспільство в цілому, так і всі представлені в ньому політичні партії, і особливо партії, близькі їй по духу і по електорату, з якими вона вважає за потрібне постійно розмежовуватися. Оскільки партія з моменту свого виникнення націлена на монопольну владу і на диктатуру, її союзи з іншими партіями носять суто тимчасовий характер. Найбільшим своїм ворогом тоталітарна партія як підкреслено колективістським співтовариством вважає західне індивідуалістичне суспільство. Цей зовнішній ворог може мати своїх агентів всередині самої партії, тому вона повинна постійно проявляти пильність і боротися з проникненням «буржуазних» (індивідуалістичних) ідей і агентів в своє середовище. Разом з тим тоталітарні партії різною і навіть однією і тією ж орієнтації можуть вести запеклу боротьбу один з одним. Тоталітарна партія заперечує «буржуазну демократію» та «буржуазний парламентаризм». Націонал – соціалізм взагалі заперечує користь всякої демократії. Комунізм висловлюється за «соціалістичну демократію», результатом якої має бути обрання переважною більшістю тих, хто рекомендований партією. По суті, це теж саме, але тільки інша форма заперечення демократії.

Тоталітарна партія має ясну структуру і чітку ієрархію. Вона завжди потребує вождя і постійно тяжіє до хвороби під ім'ям «культ вождя», хоча в комуністичній партії періодично виникає розмова про «колективне керівництво партією», змінюваності керівництва і т.п.

Керівне ядро або номенклатура тоталітарної партії чітко відмежовується від всіх інших членів партії, і, незважаючи на те, що постійно йдуть всередині самої партії кадрові перестановки, вона залишається досить стабільним організмом. Тоталітарна партія не допускає всередині себе фракцій, які по-різному трактують її програму і накреслювали різні плани майбутніх дій.

Тоталітарна партія негативно ставиться до релігії, і, прийшовши до влади, не усуває її повністю тільки в силу випадкових історичних причин. Захопивши владу і забезпечивши свою монополію, тоталітарна партія ототожнює себе з державою, а держава – з суспільством. Тоталітарна партія виключає приватну власність та економічні свободи. Комуністична партія вважає приватну власність основою всіх вад буржуазного суспільства, і, прийшовши до влади, вводить державну власність на засоби виробництва та централізоване економічне планування. Націонал – соціалістична партія ставить приватну власність під суттєвий контроль держави і також намагається ввести елементи централізованого планування.

Перебуваючи при владі, тоталітарна партія поєднує ідеологію, покликану викликати ентузіазм, з терором, постійно вселяє страх. Будучи монополістом, партія не вважає себе пов'язаною конституцією і всіляко намагається продовжити період своєї «революційності», не пов'язаний ніякими законами. Тоталітарна партія повністю контролює всі сторони життя індивідів, які входять до неї, не залишаючи ні найменшої можливості для їх автономії. Не залишається суверенною ні сфера їх думок і почуттів, ні сфера їхнього особистого життя. Прийшовши до влади, партія встановлює тотальний контроль за всіма індивідами, в тому числі і які не є її членами. Виняток індивіда з партії означає не тільки завершення його партійної кар'єри, але зазвичай і кінець будь-якого його просування в тоталітарному суспільстві, а можливо, і кінець його життя.

Бібліографічний список:

1. Кац Р., Мэйр П. Изменяющиеся модели партийной организации и партийной демократии: Возникновение картельных партий // Сморгунув Л.В. Современная сравнительная политология. М., 2002.
2. Основи демократії. Навч. посібник для студентів вищих навч. закладів / За заг. ред. А Колодій. – К.: Вид-во “Ай Бі”, 2002. – 684 с.

3. Шведа Ю. Р. Політичні партії. Енциклопедичний словник / Ю.Р. Шведа. – Львів: “Астролябія”, 2005. – 488с.
4. Политология: Энциклопедический словарь. – М.: Publisher, 1993
5. Сартори Дж. Партии и партийные системы: Рамки анализа // Партии и выборы: Хрестоматия. Отв. ред. и сост. Н.В.Анохина, Е.Ю.Мелешкина. / Дж. Сартори. – М., 2004.
6. Партийные системы: Сущность, факторы развития, эволюция : учеб. пособие / под ред. С. Е. Заславского. – М.: 2007.
7. Сартори Дж. Партии и партийные системы: Рамки анализа // Партии и выборы: Хрестоматия. Отв. ред. и сост. Н.В.Анохина, Е.Ю.Мелешкина. / Дж. Сартори. – М. : 2004.
8. Юдин Ю. А. Политические партии и право в современном государстве. / Ю.А. Юдин. – М.: Форум-Инфра-М, 1998. – 285 с.

Развитие политических партий является одной из важнейших предпосылок демократической трансформации режима в постсоветских странах. Одной из особенностей переходных партийных систем в постсоветских государствах стал феномен «партии власти». Под партией власти обычно подразумевают объединение партийного типа, непосредственно создаваемые политической элитой и играющие роль главного представителя его интересов в сфере публичной политики. В статье рассматриваются причины формирования тоталитарной модели партии власти. Раскрываются особенности построения партийной системы и попытки создания эффектной «партии власти», как самостоятельной политической силы способной оказывать эффективное влияние на государственную политику.

The development of political parties is one of the most important prerequisites for a democratic transformation of the regime in the post-Soviet countries. One of the features of transitional party systems in post-Soviet states has become a phenomenon of the «party of power». When the party in power usually meant unification of the party type, directly caused by the political elite and play as the main representative of the interests of public policy. This article discusses the reasons for the formation of the ruling party totalitarian model. Disclosed features of building the party system and attempts to create efektifnyoi «party of power» as an independent political force able to exert effective influence on public policy.

Стаття надійшла до редколегії 18.04.2017